

ROBERT KUREK, JACEK ADAMEK

rrkurek@poczta.onet.pl, jacek.adamek@ue.wroc.pl

Bitcoin jako pieniądz w perspektywie islamu (wybrane problemy)

Bitcoin as Money: The Perspective of Islam (Selected Issues)

Słowa kluczowe: islam; pieniądz; bitcoin

Keywords: Islam; money; bitcoin

Kod JEL: Z12; E41; E42

Wstęp

Mimo że bitcoin nie w pełni realizuje podstawowe funkcje ekonomiczne, jakie w gospodarce i życiu społecznym przypisuje się pieniądзом, miliony użytkowników na całym świecie korzysta z tej ultranowoczesnej formy kryptowaluty. Globalny charakter bitcoina spowodował, że równie szybko, jak w świecie tzw. tradycyjnych finansów, pojawił się on w przestrzeni finansów muzułmańskich, rodząc wątpliwości co do możliwości jego wykorzystania. Dyskusja na temat dopuszczalności bitcoina w muzułmańskiej przestrzeni gospodarczej jest prowadzona na różnych poziomach i w różnych wymiarach, ale podstawową kwestią w tej materii stało się uwzględnienie zróżnicowanego podejścia do rozumienia istoty pieniądza w ogóle i jego interpretacji pod kątem zgodności z prawem szariatu.

Celem opracowania jest analiza i ocena możliwości traktowania bitcoina jako pieniądza z punktu widzenia zasad wyznaniowych właściwych dla świata islamu oraz przystawalności bitcoina do koncepcji funkcjonowania finansów muzułmańskich.

Dla rozwiązania problemu badawczego zostały wykorzystane dwa rodzaje czynności badawczych: opis (metoda deskryptywna) i wyjaśnianie oparte na dedukcji jako metodzie wnioskowania logicznego. Opracowanie wymagało analizy i badań literatury dotyczącej pieniądza, zapoznania się z mechanizmami związanymi z funkcjonowaniem bitcoina i literaturą poświęconą finansom muzułmańskim oraz muzułmańskim prawem.

1. Bitcoin jako pieniądz w ujęciu realizowanych funkcji ekonomicznych

Z punktu widzenia realizowania przez bitcoina podstawowych funkcji przypisywanych pieniądzu możliwe jest traktowanie go jako pieniądza, lecz w ograniczonym zakresie. Bitcoin w pełni realizuje funkcję środka wymiany i środka płatniczego. W ułomny sposób sprawdza się jednak jako miernik wartości, natomiast istotną niedoskonałością bitcoina to niemożliwość traktowania go jako środka umożliwiającego gromadzenie lub przechowywanie w formie skarbu lub rezerw [Kurek, 2015, s. 223–226]. W sensie prawnym zarówno w Polsce, jak i na świecie bitcoin nie jest traktowany jako pieniądz, a jego główną użyteczność to możliwość ponadnarodowego transferu, anonimowe dokonywanie płatności i alternatywa dla tradycyjnego pieniądza.

Nie wszyscy akceptują bitcoina jako pieniądz i nawet bywa on w tej roli zakazany (np. we wrześniu 2017 r. Ludowy Bank Chin ogłosił zakaz zawierania transakcji i działania giełd kryptowalut) ze względu na postrzeganie go jako zagrożenia w utrzymaniu stabilności cenowej, finansowej i dla istniejącego systemu płatniczego. Ostrzeżenia dotyczące ryzyka związanego z inwestowaniem w bitcoiny zostały wydane przez banki centralne i organy nadzoru nad rynkiem finansowym w wielu krajach, także w Polsce [NBP, 2017]. Równocześnie w kilku krajach (Japonia, Niemcy, Szwajcaria) bitcoin został prawnie zalegalizowany (wprawdzie w ułomny sposób), dzięki czemu może być wykorzystywany jako legalny środek płatniczy. W krajach arabskich bitcoin nie został oficjalnie zakazany, ale np. rządy Arabii Saudyjskiej i ZEA wydały ostrzeżenia dla swoich obywateli kupujących bitcoiny [Forsal.pl, 2018]. W świecie islamu postrzeganie bitcoina jako pieniądza jest zagadnieniem bardziej złożonym, ponieważ jego ujęcie ekonomiczne przenika się z kwestiami wyznaniowymi. Mariaż ten prowadzi do sytuacji, w której odpowiedź na pytanie, czy bitcoina można traktować jako pieniądz, jest formułowana w oparciu o subiektywną interpretację prawa szariatu, która jest niejednoznaczna.

2. Pieniądz w perspektywie islamu – zarys

Muzułmańska perspektywa pieniądza, jego istoty, funkcji oraz cech w sposób naturalny podporządkowuje się źródłom islamu, stając się narzędziem realizacji jego celów, odnoszonych zarówno do sfery *sacrum*, jak i *profanum* życia człowie-

ka. W optyce tej religii, kształtującej i regulującej każdy wymiar bytu i aktywności jej wyznawcy, wykorzystanie pieniądza powinno pozostawać w zgodzie z prawem szariatu, a cel i efekty jego użycia muszą wypływać z muzułmańskiej idei sprawiedliwości społecznej oraz być jej podporządkowane.

Islam przyjmuje, że pieniądź nie może sam w sobie być źródłem zwiększenia bogactwa jego właściciela, a jedynie „poprzez wsparcie nowych pomysłów, umiejętności, pojawiających się okazji oraz ducha innowacyjności daje możliwość traktowania go jako kapitału będącego źródłem zdecentralizowanej aktywności gospodarczej oraz sprawiedliwszej dystrybucji dóbr i bogactwa w społeczeństwie” [Adamek, 2010, s. 58].

Pieniądź nie może być przedmiotem handlu, gdyż każda jego jednostka jest dokładnie równa w swej wartości takiej samej jednostce pieniądza [Abu-Bakar, 2018, s. 12]. Islam, zarówno jako religia, jak i doktryna społeczno-ekonomiczna, akceptuje dwie formy pieniądza, tj. pieniądź naturalny oraz zwyczajowy.

Pieniądź naturalny został stworzony, by służyć jako środek wymiany posiadający naturalną wartość (nadaną przez Boga). Pieniądzem takim jest złoto i srebro, które – w opinii imama Al-Ghazali¹ [za: Adam, 2017, s. 12] – zostały stworzone przez Allaha, aby móc cyrkulować pomiędzy ludźmi i być sprawiedliwym standardem wartości dla innych dóbr. Posiadaną przez tę formę pieniądza naturalną wartość traktuje się jako czynnik decydujący o fakcie, iż pieniądź ów staje się środkiem tezauryzacji, a przez to ludzie są gotowi wymieniać na złoto i srebro inne dobra.

Pieniądź zwyczajowy (zwany także sztucznym) to kategoria, której status pieniądza przypisano w oparciu o akceptację społeczną i zwyczaje. Wypełnia on funkcję środka wymiany i miernika wartości, przy czym wartość ta jest głównie wartością zewnętrzną, nadaną przez człowieka. Pieniądź zwyczajowy dzieli się na pieniądź towarowy i fiducyjny. Pieniądź towarowy jest oparty na dobrach posiadających wartość pozwalającą na ich wymianę. Zgodnie z literą tego wyznania takimi dobrami są wcześniej powołane złoto i srebro, ale też ryż, daktyl, pszenica, jęczmień i sól. Mogą one służyć równoległe do innych celów. Szariat pozwala na wykorzystanie towarów jako pieniądza, jeśli człowiek przypisze im określoną wartość oraz gdy ich użycie będzie ugruntowane w historycznej tradycji.

Opis istoty pieniądza w muzułmańskiej teorii znajduje odzwierciedlenie w słowach I. Ahmada. Autor ten podkreśla, że pieniądź [za: Hamid, 2006, s. 18]:

- jest głównie i wyłącznie miarą wartości, środkiem wymiany oraz wyznacznikiem odroczonej płatności,
- nie jest traktowany jako towar, który sam w sobie może zostać kupiony i sprzedany, tworząc nowy pieniądź,
- jest pośrednikiem i instrumentem ułatwiającym realizację określonego zamierzenia, nie jest zaś samodzielnym i niezależnym swoim agentem,

¹ Filozof, teolog, filozof, prawnik i mistyk suficki (ok. 1058–1111).

- nie jest sam z siebie produktywny, a dopiero odpowiednio wykorzystany jako kapitał,
- jest środkiem wykorzystywanym przez twórczy i przedsiębiorczy wysiłek,
- pomaga w tworzeniu wartości dodanej poprzez materialny rozwój gospodarki.

3. Bitcoin a islam – zróżnicowanie spojrzeń

Dyskusja na temat dopuszczalności bitcoina w muzułmańskiej przestrzeni gospodarczej prowadzona jest na różnych poziomach i w różnych wymiarach, przyjmując formę:

- opinii muzułmańskich prawników i teologów wydających oficjalne interpretacje w sprawach życia państwowego i prywatnego, związanego z islamem, w formie tzw. *fatw*,
- zaleceń formułowanych przez instytucje państwowe lub ich organy (np. stosowne ministerstwa, banki centralne itp.) funkcjonujące w państwach, w których islam jest religią dominującą,
- rekomendacji Rad ds. Szariatu, które funkcjonują na poziomie poszczególnych muzułmańskich instytucji finansowych lub są lokowane w strukturze krajowego modelu nadzoru religijnego,
- stanowisk muzułmańskich autorytetów naukowych, uznanych w świecie tzw. gospodarki *halal*,
- poglądów niemuzułmańskich przedstawicieli świata nauki, którzy zajmują się omawianym zagadnieniem.

W prezentacji muzułmańskiego spojrzenia na bitcoina konieczne jest ukazanie różnorodnych podejść do rozumienia istoty pieniądza i jej odbicia w tej kryptowalucie. Przeplatają się przy tym poglądy kształtowane przez muzułmańskie szkoły prawne oraz sposoby interpretacji źródeł muzułmańskiego prawa szariatu. W tab. 1 zaprezentowano argumenty przeciwników i zwolenników bitcoina, wywodzących się ze świata islamu.

Tab. 1. Opinie przedstawicieli (instytucji) świata islamu na temat bitcoina

Przeciwnicy uznania kryptowalut (w tym bitcoina) za zgodne z zasadami islamu i ich argumenty	
Wielki mufti Egiptu (Szajh Shawki Allam)	<ul style="list-style-type: none"> – bitcoin i inne kryptowaluty są zwykle wykorzystywane do nielegalnych działań, niezgodnych z szariatem, dając możliwość ukrycia się i uniknięcia odpowiedzialności wobec rządu i innych władz – bitcoin ma charakter niematerialny i może być wykorzystany tylko za pośrednictwem internetu – bitcoin pozwala na pranie pieniędzy i dokonywanie oszustw – bitcoin nie opiera się na centralnej instytucji monitorującej system, jest raczej narzędziem ograniczania władztwa banków centralnych i rządów w obszarze monitorowania i kontroli systemu walutowego

Przeciwnicy uznania kryptowalut (w tym bitcoina) za zgodne z zasadami islamu i ich argumenty	
Wysoka Rada Religijna (Turcja)	– kupowanie i sprzedawanie bitcoina i innych kryptowalut jest zabronione, bowiem ich wycena jest otwarta na spekulację oraz łatwo mogą one służyć nielegalnym działaniom (np. praniu pieniędzy) – pieniądź wirtualny, mimo że jest wykorzystywany przez niektóre sektory jako środek wymiany, nie może być uznany za pieniądź, ponieważ: nie ma prestiżu i wiarygodności, jaką zapewnia państwo, nie ma w nim centralnej instytucji finansowej i nie podlega gwarancjom rządowym
Szajh Assim Al-Hakeem (Arabia Saudyjska)	– waluty cyfrowe są zakazane na mocy szariatu, ponieważ są „niejednoznaczne (niejasne, zagadkowe) [...] wiemy, że bitcoin pozostaje anonimowy, kiedy nim obracasz [...], co oznacza, że jest to otwarta brama do prania pieniędzy, pieniędzy na narkotyki i pieniędzy haram”
Szajh Haitam (Wielka Brytania)	Niekompatybilność kryptowalut (w tym bitcoina) z szariatem wynika z tego, że: – nie są one oparte na żadnym aktywie (co więcej, są tworzone „z niczego”) – nie są prawnym środkiem płatniczym, nie podlegają nadzorowi rządowemu ani centralnemu systemowi kontroli i monitoringu – mogą być w łatwy sposób użyte do prania pieniędzy i finansowania nielegalnej działalności
Zwolennicy uznania kryptowalut (w tym bitcoina) za zgodne z zasadami islamu i ich argumenty	
Szejh Adnan Al-Zahrani	– kryptowaluta jest naturalną formą rozwoju pieniądza, jej pojawienie się jest normalnym stanem ewolucji
Mufti Muhammad Abu-Bakar	– bitcoin jest dopuszczalny, gdyż posiada swoją wartość odbitą w cenie rynkowej i jest społecznie akceptowany jako środek płatniczy i środek wymiany – z punktu widzenia szariatu winien być dopuszczony w jurysdykcjach, w których organy regulacyjne zaakceptowały kryptowaluty lub organy regulacyjne nie zajęły jednoznacznego stanowiska na temat ich dopuszczalności, przy równoległej akcji informacyjnej na temat ryzyka obrotu tą formą pieniądza ²
Fatwa Centr-Darul Uloom Zakarriyya (RPA)	– bitcoin spełnia warunki dopuszczające go do wykorzystania w handlu, jego kwalifikacja jako waluty winna jednak opierać się na zatwierdzeniu przez odpowiednie władze rządowe
Datuk Mohd Daud – szef Rady ds. Szariatu Bank Centralny Malezji	– bitcoin to coś więcej niż waluta, może być pomocny w zwalczaniu prania brudnych pieniędzy, a zmiana wartości bitcoina jest cechą właściwą także innym walutom. Z punktu widzenia szariatu nie można zabronić czegoś, z czym wiąże się ryzyko
Monzer Khaf	Bitcoin: – jest pieniądzem i odnoszą się do niego wszystkie reguły islamu – może być wymieniany, jednak na warunkach <i>spot</i> , bez użycia dźwigni i kontraktów terminowych oraz spekulacji (podstawą wymiany winien być rzeczowy charakter potrzeby kupna-sprzedaży) – dopóty nie będzie oferowany na otwartym rynku, tak jak inne waluty, należy obdarzać go minimalnym zaufaniem
Mufti Abdul Qadir Barakatullah – Komitet ds. Szariatu Al-Ryan Bank	– każdy towar, który w opinii społeczeństwa wypełnia rolę środka płatniczego, musi być postrzegany jako pieniądź

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Abu-Bakar, 2018, s. 15–17, 20–21; 'Bitcoin banned by Islam': Egypt's Grand Mufti..., 2018; Kelso, 2017; Haig, 2018; A Saudi cleric says..., 2017; Bitcoin, Halal or..., 2018; Pikri; Kahf].

² Dla przykładu Bank Centralny Iranu wydał jasny zakaz dokonywania jakichkolwiek transakcji nominowanych w bitcoinie dla instytucji finansowych działających w tym państwie [zob. *Iran central bank...*, 2018].

Obok powyższej perspektywy dopuszczalności bitcoina w świecie islamu pojawia się jeszcze stanowisko reprezentowane przez świat nauki, niezwiązany w sposób bezpośredni z tym wyznaniem. Warto zauważyć jest fakt, iż opinie tej grupy osób skupiają się bardziej na racjonalnej analizie istoty kryptowaluty i jej przystawalności do reguł islamu niż na ocenie uwarunkowań i przesłanek duchowych (niematerialnych, transcendentalnych) odnoszonych do sfery *sacrum* życia wyznawcy, co zostało przedstawione w tab. 2.

Tab. 2. Opinie przedstawicieli niemuzułmańskiego świata nauki na temat dopuszczalności bitcoina w islamie

Autor	Przedmiot badań	Konkluzje
Evans	Dokonanie analizy zgodności bitcoina z zasadami finansów muzułmańskich, w szczególności odnoszącej się do zakazu <i>Riba</i> oraz zasady podziału zysków i strat	<ul style="list-style-type: none"> – system BMS (<i>blockchain management system</i>) może być zgodny z zakazem <i>Riba</i> i zasadą wzajemnego podziału ryzyka oraz zasadą czerpania korzyści społecznych z efektów zewnętrznych – „bitcoin lub podobny system może w rzeczywistości być bardziej odpowiednim środkiem wymiany dla muzułmańskiej bankowości i finansów niż oprocentowany pieniądz banków centralnych, szczególnie dla słabo wspartego przez banki i prowadzonego na niewielką skalę handlu transgranicznego” – bitcoin jest lepszą alternatywą wobec pieniądza fiducyjnego, gdyż jest wolny od odsetek, jego ilość w obiegu jest ograniczona i zwiększa się w przewidywalnym tempie, a także nie będzie można pozbawić go wartości za pomocą decyzji politycznych
Bergstra	Wyznaczenie pięciu wyróżników finansów muzułmańskich i ocena ich relacji z bitcoinem	<ul style="list-style-type: none"> – zakaz naliczania (pobierania) odsetek (<i>Riba</i>) – zakaz wprowadzania w błąd agenta przez jego partnera handlowego (wolność decyzji opartych na pełnej informacji) – oparcie transakcji pieniężnych na istniejących dobrach i usługach – zakaz hazardu – obowiązek donacji (dzielenie się wypracowanym zyskiem z potrzebującymi) <p>Bitcoin nie pokrywa tylko jednego założenia, tj. zakazu hazardu w przypadku kopania bitcoina. Proces wydobywania opiera się na mechanizmie podobnym do loterii, w której podmiot posiadający największe zasoby ma największe prawdopodobieństwo wygranej</p>
Oziev, Yandiev	Przeprowadzenie analizy zgodności bitcoina z wymaganiami szariatu (wymaganie – poziom zgodności)	<ul style="list-style-type: none"> – proces emisji pieniądza, zapewnienia jego płynności i jej ograniczania winien być wolny (od <i>Riba</i> – zgodny) – natura pieniądza tkwi w jego materialności, może być też niematerialna, np. cyfrowa (neutralny) – emitent pieniądza i regulator monetarny mogą być odrębnymi jednostkami (neutralny) – emitent pieniądza jest instytucją wolną od ryzyka (brak oficjalnego emitenta) – emitent pieniądza nie powinien wchodzić w stosunki finansowe z instytucjami finansowymi działającymi celem realizacji zysku (brak oficjalnego emitenta) – dopuszcza się wykorzystanie waluty obcej jako pieniądza krajowego (zgodny) – pieniądz nie musi być wsparty przez realne (rzeczywiste) aktywa (zgodny) – pieniądz winien być emitowany w takiej ilości, która odpowiada potrzebom gospodarki (neutralny) – brak zakazów i ograniczeń transakcji monetarnych, a także wymiany i transferu pieniędzy (zgodny) – pieniądz i jego cyrkulacja powinny wspierać proces łagodzenia społecznego rozwarstwienia (niezgodny) – prawo własności odnoszone do pieniądza powinno być transparentne (niezgodny)

Autor	Przedmiot badań	Konkluzje
		Bitcoin i technologia <i>blockchain</i> są nową ideą, rodzącą wiele pytań i wątpliwości. Nie ma dostatecznych dowodów na niezgodność tej kryptowaluty z normami szariatu, jednak jej wydobywanie w celach spekulacyjnych jest niedopuszczalne, a nabywanie w celach oszczędnościowych (inwestycja, akumulacja) jest na razie niedopuszczalne z tytułu dużej zmienności kursu (ryzyko – <i>garar</i>) i spekulacji (<i>maysir</i>)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Evans, 2015; Bergstra, 2014, s. 3–4, 17; Oziev, Yandiev, 2017, s. 15–16].

Zdaniem autorów niniejszego artykułu poglądy i opinie zarówno osób tworzących wykładnię prawa szariatu, jak i przedstawicieli świata nauki zajmujących się omawianym zagadnieniem w jednym są ze sobą zgodne. Stanowiska te za swój punkt wyjścia przyjmują albo założenie pierwotnej (religijnej) dopuszczalności wszystkich transakcji gospodarczych, w tym tych finansowych (zwolennicy bitcoina), albo przesłankę ich niedopuszczalności, która musi wynikać z wyraźnej sprzeczności tych działań z zasadami szariatu (przeciwnicy bitcoina). Konsekwencją takiej optyki staje się fakt zróżnicowania postrzegania bitcoina jako elementu rzeczywistości, w której przychodzi działać muzułmańskim pośrednikom finansowym i ich usługobiorcom.

Podsumowanie

Analiza treści powyższych zestawień, wsparta analizą literatury tematu, pozwala na sformułowanie kilku autorskich konkluzji:

1. Brak jest jednoznaczności w opinii przedstawicieli świata islamu co do zgodności bitcoina z jego założeniami. Stan ten wydaje się naturalny w sytuacji, gdy mamy do czynienia:
 - z brakiem jednolitej wykładni zasad, reguł i celów tego wyznania odnoszonych do sfery *sacrum* i *profanum* życia jednostki,
 - ze zróżnicowanym poziomem wiedzy techniczno-ekonomiczno-financej osób formułujących te opinie, które będąc cenionymi teologami i prawnikami, często nie są w stanie zrozumieć i poprawnie zinterpretować istotę kryptowalut i wspierającej je technologii *blockchain*,
 - z reprezentacją różnych, często sprzecznych, interesów wpływających na wyrażane sądy i opinie niezależnych *alimów* (członków Rad ds. Szariatu), lokowanych w instytucjach finansowych czy organach nadzorczo-kontrolnych instytucji państwowych.
2. Wśród przeciwników akceptacji bitcoina w świecie islamu podnoszony jest głównie argument dotyczący jego spekulacyjnego charakteru, możliwości wykorzystania go w finansowaniu nieakceptowanych przez islam działań i procesów, braku możliwości objęcia go kontrolą przez państwo i jego organy oraz braku pokrycia bitcoina w rzeczywistych aktywach.

3. Oceny reprezentantów świata islamu akceptujące bitcoina są oparte, w opinii autorów niniejszego artykułu, na bardziej nowoczesnym, odpowiadającym duchowi czasu spojrzeniu na uwarunkowania i wyzwania, jakie wobec muzułmańskich instytucji finansowych i gospodarki *halal* formułuje tocząca się rewolucja techniczno-technologiczna. Działanie tych osób skupia się bardziej na poszukiwaniu obszarów zgodności bitcoina i podobnych mu kryptowalut z regułami islamu. Co ważne, wyrażane opinie zwracają uwagę także na niedomagania, wątpliwości i ryzyka związane z kryptowalutami i wspierającą ją technologią, ale ostatecznie nie przesądzają o odrzuceniu tej formy pieniądza przez świat islamu.
4. Analiza opinii naukowców spoza muzułmańskiego kręgu kulturowego wskazuje, że osoby te są bardziej skłonne do aprobowania zgodności bitcoina z założeniami muzułmańskiej formuły działania pośredników finansowych czy, szerzej, gospodarki *halal*. Postawa ta wydaje się być funkcją bardziej racjonalnej, rzeczowej analizy istoty kryptowalut oraz uwarunkowań czy wyznaczników ich przystawalności do muzułmańskiej koncepcji pieniądza.

Bitcoina można traktować jako rewolucyjną, ponadnarodową innowację na miarę XXI w. Rozpatrywany jako pieniądz, staje się przedmiotem społecznego zapotrzebowania tak w tzw. kulturze Zachodu, jak i w świecie finansów muzułmańskich. To zapotrzebowanie jest pochodną zarówno całokształtu realizowanych przez niego funkcji ekonomicznych (i społecznych), jak i reprezentowanych właściwości umożliwiających mu zaspokajanie określonych, związanych z pieniądzem, potrzeb. W opinii autorów ważne jest to, aby pojawiające się różnice w ocenie kwestii przystawalności bitcoina (czy, szerzej, technologii *blockchain*) do założeń islamu były traktowane jako czynnik wspierający poszukiwanie rozwiązań pojawiających się problemów interpretacyjnych, nie zaś jako element ograniczający czy wstrzymujący rozwój i finansów muzułmańskich, i nowych technologii.

Bibliografia

- A Saudi cleric says 'bitcoin' is haram ... wait, what?*, 2017, <https://stepfeed.com/a-saudi-cleric-says-bitcoin-is-haram-wait-what-4067> [dostęp: 25.04.2018].
- Abu-Bakar M., *Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency, and Blockchain*, 2018, <https://blossomfinance.com/is-bitcoin-halal-shariah-analysis-of-bitcoin-cryptocurrency-and-blockchain> [dostęp: 18.04.2018].
- Adam M.F., *Bitcoin: Shariah Compliant?*, 2017, www.iefpedia.com/english/wp-content/uploads/2017/12/Bitcoin-Shariah-Compliant-Mufti-Faraz-Adam.pdf [dostęp: 10.03.2018].
- Adamek J., *Mikrofinanse islamskie – założenia, produkty, praktyka*, CeDeWu, Warszawa 2010.
- Bergstra J.A., *Bitcoin and Islamic Finance*, 2014, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1028.1609&rep=rep1&type=pdf> [dostęp: 15.04.2018].
- 'Bitcoin banned by Islam': Egypt's Grand Mufti issues fatwa against cryptocurrency*, 2018, www.rt.com/business/414903-egypt-mufti-ban-bitcoin [dostęp: 25.04.2018].
- Bitcoin, Halal or Haram? Islamic Scholars Weigh in*, 2018, www.albawaba.com/business/bitcoin-halal-or-haram-islamic-scholars-weigh-1115862 [dostęp: 25.04.2018].

- Evans C.W., *Bitcoin in Islamic Banking and Finance*, "Journal of Islamic Banking and Finance" 2015, Vol. 3(1), http://jibfnet.com/journals/jibf/Vol_3_No_1_June_2015/1.pdf [dostęp: 5.04.2018].
- Forsal.pl, *Bitcoin jest niezgodny z prawem szariatu. Muzułmanie tworzą kryptowaluty wspierane złotem*, 2018, <http://forsal.pl/finanse/waluty/artykuly/1116234.bitcoin-jest-niezgodny-z-prawem-szariatu-muzułmanie-tworza-kryptowaluty-wspierane-zlotem.html> [dostęp: 11.04.2018].
- Haig S., *Two Turkish Imams Fired for Allegedly Investing in Bitcoin*, 2018, <https://news.bitcoin.com/two-turkish-imams-fired-allegedly-investing-bitcoin> [dostęp: 25.04.2018].
- Hamid S.A., *Philosophy and practice of Islamic economics and finance*, 2006, <https://academicarchive.snhu.edu/bitstream/handle/10474/1663/cfs200601.pdf?sequence=1> [dostęp: 18.04.2018].
- Iran central bank bans cryptocurrency dealings*, 2018, www.salaamgateway.com/en/story/iran_central_bank_bans_cryptocurrency_dealings-SALAAM23042018080653 [dostęp: 28.04.2018].
- Kahf M., *Fatwa on Bitcoin*, <http://lightuponlight.com/blog/fatwa-on-bitcoin-by-monzer-kahf> [dostęp: 25.04.2018].
- Kelso C.E., *Islamic Religious Body of Turkey Forbids Crypto*, 2017, <https://news.bitcoin.com/turkey-religious-ministry-bitcoin-not-appropriate-to-buy-or-sell-for-islamic-believers> [dostęp: 25.04.2018].
- Kurek R., *Bitcoin a ekonomiczne funkcje pieniądza*, [w:] G. Borys, R. Kurek (red.), *Finanse i rachunkowość na rzecz zrównoważonego rozwoju – odpowiedzialność, etyka, stabilność finansowa*, t. 1: *Finanse*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 395.
- NBP, *Komunikat Narodowego Banku Polskiego i Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie „walut” wirtualnych*, 2017, www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2017/ww-pl.html [dostęp: 7.09.2018].
- Oziew G., Yandiev M., *Cryptocurrency from Shari'ah Perspective*, SSRN 2017,
DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3101981>
- Pikri E., *Is Cryptocurrency Haram? The Chairmain Of BNM's Shariah Advisory Council Says No*, <https://vulcanpost.com/632153/haram-cryptocurrency-syariah-advisory-council> [dostęp: 25.04.2018].

Bitcoin as Money: The Perspective of Islam (Selected Issues)

The article presents the analysis and evaluation of the essence of bitcoin (and other cryptocurrencies) from the perspective of its (their) adaptability to the Muslim concept of money. From an economic point of view in the so-called Western culture, all the classical functions of money cannot be fully attributed to bitcoin. Although it performs the function of an exchange medium and the means of payment, it does not fulfil the role of a value storing instrument and thus proves to be a defective measure of value. In the Islamic world, the perception of bitcoin as money is a more complex problem because its economic presentation overlaps with religious issues. Such relationship results in a situation when the answer to the question: can bitcoin be approached as money, is formulated on the basis of a subjective interpretation of the Sharia law, which is also ambiguous.

Bitcoin jako pieniądz w perspektywie islamu (wybrane problemy)

Treścią artykułu jest analiza i ocena istoty bitcoina (oraz innych kryptowalut) z punktu widzenia jego (ich) przystawalności do muzułmańskiej koncepcji pieniądza. Z ekonomicznego punktu widzenia w tzw. kulturze Zachodu bitcoinowi nie można w pełni przypisać wszystkich klasycznych funkcji pieniądza. Choć realizuje on funkcję środka wymiany i środka płatniczego, to jednak nie wypełnia roli instrumentu tezauryzacji oraz w ułomny sposób sprawdza się jako miernik wartości. W świecie islamu postrzeganie bitcoina jako pieniądza jest zagadnieniem bardziej złożonym, ponieważ jego ujęcie ekonomiczne przenika się z kwestiami wyznaniowymi. Miał ten prowadzi do sytuacji, w której odpowiedź na pytanie, czy bitcoina można traktować jako pieniądz, jest formułowana w oparciu o subiektywną interpretację prawa szariatu, która jest niejednoznaczna.